

هیدروپلیتیک، وجه دیگری از «نوعثمانی‌گری» دولت ترکیه

غلبه «کارگزار» بر «ساختار» در روند سیاستگذاری، تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری یکی از رهیافت مهمی است که در سال‌های اخیر در حاکمیت ترکیه جریان داشته است.

آران نیوز؛ غلبه «کارگزار» بر «ساختار» در روند سیاستگذاری، تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری یکی از رهیافت مهمی است که در سال‌های اخیر در حاکمیت ترکیه جریان داشته است. سیاستگذاری‌ها عمدتاً «شخص محور» و مبتنی بر دیدگاه‌های سیاسی، امنیتی، نظامی و اقتصادی رئیس‌جمهور این کشور شکل گرفته است.

رنالیسم تهاجمی، رویکرد بنیادین سیاست خارجی ترکیه

در همین چهارچوب می‌توان رویکرد دولت اردوغان پیرامون موضوعات مختلف سیاست خارجی این کشور را براساس نظریه «رنالیسم تهاجمی» که کسب، حفظ و افزایش «قدرت» را هدف نهایی سیاست خارجی دانسته و اعتقاد چندانی به ملاحظات اخلاقی در روابط بین‌الملل ندارد، قابل ارزیابی و تحلیل است. تمام رفتارهایی که دولت ترکیه در این سال‌ها از شرق مدیترانه تا غرب آسیا از خود بروز داده است، اگرچه در مقاطع و مناطق مختلف باعث تأمین منافع ملی ترکیه شده است، اما به افزایش سطح تنش و درگیری در مناطق یاد شده حتی با شرکا و دوستان نیز منجر شده است. ترکیه خود را وارث امپراتوری عثمانی می‌داند و همزمان اهداف چندگانه‌ای را پیگیری می‌کند که تجدید حیات امپراتوری از هم فروپاشیده عثمانی که در رأس آن قرار دارد. برای نیل به این منظور دولت ترکیه که هنوز نتوانسته است از ویرانه‌های عثمانی که در جنگ جهانی اول از هم گسست سر بیرون بیاورد، سیاستگذاری‌های مشخصی را در ابعاد سیاسی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و غیره تعریف کرده‌اند. سودای احیای امپراتوری عثمانی امروز به منشأ اصلی بخش عمده‌ای از مشکلات ترکیه با کشورهای مسلمان، همسایه و همجوار در غرب آسیا و شرق مدیترانه تبدیل شده است.

از تنش صفر تا تنش صد با همسایگان

اقداماتی که در طول بیش از یک دهه اخیر در سیاست خارجی ترکیه پیگیری می‌شود، دستورالعمل‌هایی است که توسط پروفیسور احمد داود اوغلو وزیر خارجه سابق این کشور و از اعضای مؤسس و سابق حزب عدالت و توسعه تجویز شده است. با نگاهی به اقدامات ترکیه در یک دهه اخیر و مشخصاً از زمان شروع بحران سوریه در سال 2011، امروز دیگر روشن شده است که هنوز اصول، راهبردها و افکار داود اوغلو در سیاست خارجی ترکیه پیگیری می‌شود. تنها در یک مورد دولت ترکیه از دکترین‌های داود اوغلو عدول کرده و آن «سیاست تنش صفر» با همسایگان بوده است. داود اوغلو کتابی به نام «عمق استراتژیک» دارد که به زبان‌های مختلف از جمله فارسی ترجمه شده است. اصلی‌ترین گزاره‌ها؛ این است که در این کتاب از ناحیه اوغلو تأکید می‌شود، این است که ترکیه نباید با همسایگانش هیچ‌گونه چالشی داشته باشد و در تنش صفر با همسایگان به سر ببرد.

اما در ده سال گذشته سیاست خارجی دولت ترکیه در یک شیب ملایم از این راهبرد کناره‌گیری کرده و امروز در نقطه‌ای قرار گرفته است که باید آن را «تنش صد» با همسایگان نام نهاد.

افتتاح سد «ایلسو»، وجه دیگری از نوعثمانی‌گری

در روزهای گذشته (15 آبان ماه) شاهد افتتاح «سد ایلیسو» توسط اردوغان بر روی رودخانه دجله بودیم؛ اقدامی که می‌توان آن یکی از مصادیق جدید تنش‌زایی دولت ترکیه با دو همسایه مهم خود یعنی جمهوری اسلامی ایران و عراق دانست. در سال‌های گذشته بنا به دلایل مختلفی که به آن پرداخته می‌شود، اجرای سد ایلیسو همواره مورد اعتراض دو دولت ایران و عراق بوده است.

سد ایلیسو در قالب پروژه «گاپ» تعریف شده و گاپ نیز در چهارچوب هیدروپلیتیک دولت ترکیه قابل ارزیابی است. دولت ترکیه از هیدروپلیتیک برای قدرت‌نمایی داخلی و کنترل کردها استفاده می‌کند. در عرصه سیاست خارجی نیز هیدروپلیتیک دولت اردوغان دارای کارکردهای مهم‌تری است که فشار و امتیازگیری از کشورهای همسایه در رأس آن‌ها قرار دارد. بنابراین هیدروپلیتیک و پروژه‌ها و طرح‌هایی که در این قالب پیگیری می‌شود، دقیقاً در جهت پیشبرد «نوعثمانی‌گری» دولت اردوغان است.

با اینکه سد ایلیسو یک موضوع به ظاهر مرتبط با آب و کشاورزی و توسعه زیرساخت‌های توسعه‌ای در مناطق پیرامونی سد است، اما همان‌گونه که اشاره شد، مطمئناً باعث شکل‌گیری شکل جدیدی از تنش‌های سیاسی، امنیتی و آبی میان ترکیه با جمهوری اسلامی ایران و عراق خواهد شد.

شایان ذکر است، گاپ یا «پروژه آنتاتولی جنوب شرقی» یک پروژه توسعه چندبخشی است که شامل سدسازی گسترده در جنوب شرق آنتاتولی ترکیه می‌باشد که به بهانه توسعه پایدار برای ارتقای زندگی ۹ میلیون نفر (براساس سرشماری سال ۲۰۰۵) ساکن این منطقه، اما در اصل با اهداف «سیاسی» آغاز شد است. کل هزینه این پروژه بیش از ۱۰۰ میلیارد لیره ترکیه (بر اساس نرخ سال ۲۰۱۷) یا حدود ۳۲ میلیارد دلار است که یک سوم این سرمایه‌گذاری تا سال ۲۰۱۰ انجام شده است.

این پروژه مساحتی بالغ بر 75 هزار کیلومتر مربع ۹ استان ترکیه را در بر می‌گیرد که شامل آدیامان، باتمان، دیاربکر، غازی عین‌تپ، کیلیس، سیرت، شانلی‌اورفه، ماردین و شرناق می‌باشد که در حوضه رودخانه‌های فرات و دجله و در میان رودان شمالی قرار دارند. دولت ترکیه به دنبال این است که از گاپ به عنوان یک سلاح سیاسی و امنیتی که دارای کارکردهای داخلی و خارجی است، بهره‌برداری کند.

موقعیت جغرافیایی

سد ایلیسو بر روی رودخانه دجله در جنوب شرق ترکیه ساخته شده است و در محدوده استان‌های ماردین و شرناق در 15 کیلومتری شهرستان درگچیت قرار دارد. عملیات احداث این سد در سال ۲۰۰۶ و انحراف رودخانه دجله طی مراسمی در ۲۹ آگوست ۲۰۱۲ آغاز شد و قرار بود که در سال ۲۰۱۴ کار ساخت آن به پایان برسد که نهایتاً در فوریه ۲۰۱۸ این امر اتفاق افتاد، اما به دلیل اعتراض‌های محافل رسمی و غیررسمی عراق، آنگیری آن تا نوامبر ۲۰۱۹ به تعویق افتاد.

این سد گنجایش 43 میلیارد متر مکعب آب را دارد و پس از سد آتاترک، دومین سد بزرگ ترکیه محسوب می‌شود. رودخانه‌های دجله و فرات از ترکیه سرچشمه می‌گیرند و این سد یکی از 22 سد و مخزنی است که ترکیه قصد دارد تحت پروژه «گاپ» روی رودخانه‌های دجله و فرات بسازد.

نکته جالب توجه اینکه ۳۳.۵ میلیون سکنه اطراف دجله، تنها ۱۵ درصد آن در ترکیه زندگی می‌کنند، ۷۹ درصد آن در عراق و شش درصد ساکن ایران هستند! اما با ساخت سد ایلیسو ۵۶ درصد میزان آب ورودی به دجله سهم حوضچه پشت سد و از آن ترکیه می‌شود!

با اینکه سد ایلیسو یک دستاورد بزرگ و شاید کلیدی در حوزه آب و محیط زیست و ارتقای سطح زندگی میلیون ها نفر باشد، اما مطمئناً دارای آثار و پیامدهای منفی از جمله توسعه بیابان زایی در کشورهای همجوار، تضييع حقوقی جوامع بومی، بی توجهی به حق آبه جوامع بومی و محلی، تغییرات گونه های بومی فون و فلور منطقه و غیره برای جمهوری اسلامی ایران، عراق و سوریه است که در ادامه به موارد مهمی از آن ها اشاره می شود:

باعث بروز تهدیداتی در حوزه کم آبی، از بین رفتن تنوع زیست محیطی، بحران ریزگردها و رکود در حوزه کشاورزی خواهد شد؛

حذف حق آبه دجله توسط ترکیه، 25 استان غربی و مرکزی ایران را با معضل ریزگردها مواجه کرده و در نتیجه محیط زیست ایران را به ترکیه وابسته خواهد کرد؛

با احداث این سد از ورود 56 درصد منابع آب دجله به ایران و عراق جلوگیری می شود که در نتیجه باید منتظر مرگ قریب الوقوع تالاب هورالعظیم و از بین رفتن آبزیان و یک فاجعه بزرگ زیست محیطی در ایران بود؛

با احداث این سد حق آبه رود دجله توسط دولت ترکیه نادیده گرفته شده و در نتیجه تالاب های مرکزی عراق و سوریه خشک خواهد شد؛

بیش از 7 میلیون هکتار اراضی کشاورزی سوریه و عراق مجاور دجله و فرات از بین خواهد رفت؛

میلیون ها هکتار از اراضی کشاورزی و مسکونی جلگه میان رودان در سوریه و عراق تخریب و متروک و خالی از سکنه خواهند شد؛

کانون های فرسایش بادی و تولید گرد و خاک، خشکی عراق و گرد و غبار برخاسته از این کشور به تخریب زیست محیطی در ایران منجر خواهد شد.

لازم به توضیح است اقدام ترکیه در احداث سد ایلیسو بر روی رودخانه دجله، مغایر با حقوق بین الملل و دیدگاه های حقوقی مرتبط با مدیریت و بهره برداری از رودخانه های بین المللی است.

راهبردها

توسعه سیاستگذاری منابع آبی ترکیه، عواقب جبران ناپذیری در حوزه های زیست محیطی، کشاورزی و ریزگردها برای کشورهای همسایه به ویژه جمهوری اسلامی ایران در پی دارد که در بلندمدت می تواند ابعاد سیاسی و امنیتی پیدا کند.

برای جلوگیری از اقدامات مخرب دولت ترکیه در زمینه هیدروپلیتیک و پیامدهای ناشی از آن، جمهوری اسلامی ایران به عنوان قدرت منطقه ای و پیشرو تاریخی کشورهای غرب آسیا، باید با پرهیز از هرگونه رفتارهای انفجالی، برخورد فعالانه ای از خود نشان دهد. علاوه بر این لازم است جمهوری اسلامی، در دو سطح منطقه و بین المللی، با بهره گیری از دیپلماسی اصولی و واقع بینانه و فعال و بهره مندی از حقوق بین الملل ژئوپلیتیک و محیط زیستی، الگویی پایدار را برای حفاظت از منافع ملی و منابع طبیعی و انسانی منطقه ای و بین المللی ایران در حوزه هیدروپلیتیک طراحی کند.

طرح دعوی در مراجع و دادگاه های ذیصلاح بین المللی با همراه نمودن کشورهای منطقه که از سیاست های مخرب ترکیه در زمینه هیدروپلیتیک متأثر می شوند، راهکار دیگر در خصوص مقابله با رویکردهای افراطی ترکیه در حوزه آب است.